

LGBTIQ+ AKTIVIZAM I STVARANJE BUDUĆNOSTI U ZAGREBU

MATIJA KRIZMANIĆ

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

Prethodno priopćenje
Primljeno: 2. 1. 2025.
Prihvaćeno: 11. 3. 2025.
DOI: 10.15176/vol62no17
UDK 323.26
329.63(497.521.2)

Budućnosti se razumijevaju kroz doživljavanje i djelovanje u sadašnjosti, a utemeljeno na prošlim iskustvima, imaginacijama, planovima te anticipacijama (Bryant i Knight 2019; Appadurai 2013). One se stvaraju kroz mogućnosti djelovanja koje usmjeravaju i oblikuju sadašnju svakodnevnicu. Ovaj rad analizira LGBTIQ+ djelovanje u kontekstu stvaranja budućnosti u Zagrebu kroz profesionalni i svakodnevni aktivizam (Fish et al. 2018). Istraživanja LGBTIQ+ aktivizma u Hrvatskoj i u regiji pokazuju raznolikost u tumačenju aktivističkog djelovanja i iskustva spolnih i rodni manjina u svakodnevici (Bilić 2016; Đurin 2018). Metodologiju rada čini angažirano etnografsko istraživanje i analiza polustrukturiranih dubinskih intervjua prikupljenih metodom snježne grude i participacijom u zajednici. Analiza upućuje na veze između LGBTIQ+ aktivizma i svakodnevne s obzirom na procese stvaranja budućnosti i stvaranja odnosa unutar zajednice. LGBTIQ+ aktivizam pokazuje odrednice stvaranja budućnosti na kolektivnoj, ali i individualnoj razini kroz stvaranje odnosa unutar zajednice. Profesionalni i svakodnevni aktivizmi predstavljaju napore stvaranja zajednice u budućnosti, odnosno stvaranja zajednice kao *stvaranje budućnosti* (Gulin Zrnić i Poljak Istenić 2022).

Gljučne riječi: LGBTIQ+ aktivizam, stvaranje budućnosti, angažirana etnografija, svakodnevni aktivizam, profesionalni aktivizam

UVOD¹

Prava spolnih i rodni manjina posljednjih su desetljeća postala važna tema u europskim političkim diskursima, što potvrđuje niz europskih politika koje prava LGBTIQ+² smještaju

¹ Ovo istraživanje provedeno je u sklopu projekta "Promjene rodni odnosa u Hrvatskoj" koji financira Europska unija – NextGeneration EU (01/08-73/23-2519-9). Rad je nastao uz financijsku potporu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i u sklopu Doktorskog studija etnologije i kulturne antropologije.

² Kratica LGBTIQ+ označava skup spolni i rodni manjina – lezbijke, gej (muškarce), biseksualne, trans*, interpolne, *queer* osobe te ostale identitete. Ujedno, ta kratica označava zajednicu tih osoba, ali i globalni društveni pokret za emancipaciju spolni i rodni manjina. U ovome radu koristi se LGBTIQ+ kako bi se adresirala kolektivna dimenzija životnog iskustva LGBTIQ+ osoba.

u temeljne europske vrijednosti gotovo ih dovodeći u odnos sinonimije s konceptom Europe (v. Ayoub i Paternotte 2014). Među primjerima politika Europske unije koje smještaju LGBTIQ+ prava u kontekst europskih vrijednosti su strategija LGBTIQ+ jednakosti od 2020. do 2025.³ ili članak 21 Europske povelje temeljnih prava koja eksplicitno zabranjuje diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije, čija je implementacija u nacionalno zakonodavstvo obavezan dio pretprijetnih ugovora.⁴ Međutim, rastom populizma i političke desnice, LGBTIQ+ društveni pokret nailazi na neslaganje, antagonizaciju i otvorene napade sve organiziranijeg antirodnog pokreta u Europi i Hrvatskoj (Đurin et al. 2019; Graff i Korolczuk 2022; Vučković Juroš et al. 2020). Hrvatski LGBTIQ+ aktivizam nalazi se u kontekstu jačanja antirodnog pokreta usmjerenog protiv seksualne permisivnosti i rodne teorije (Dergić 2024; Đurin et al. 2019; Hodžić i Štulhofer 2017). Na krilima tih tendencija, krajnje desna stranka 2024. godine ušla je u vladajuću koaliciju sa snažnim homofobnim i transfobnim narativima. S obzirom na rast političke desnice i sve češće napade na spolne i rodne manjine, hrvatski LGBTIQ+ aktivizam se u javnosti pozicionira između javnog i privatnog, odnosno političkog i intimnog (usp. Meiu 2020; Renkin 2009; Scheadler et al. 2023). Ovaj rad fokusira se na iskustva LGBTIQ+ osoba kroz aktivizam kao prostor između politike i intimnosti rodni i spolnih manjina kroz prizmu budućnosti u Zagrebu.⁵ Intimnosti se pritom, kao dio svakodnevice, tumače kao izraz intimnog građanstva⁶ (usp. Meiu 2020), odnosno političkog subjekta oblikovanog različitim društvenostima koje sam stvara (Goldstein 2017).

Proučavanje aktivizma LGBTIQ+ osoba u Zagrebu omogućava uvid u način organizacije zajednice, odnosno oblike društvenosti. Analitički, oblici društvenosti LGBTIQ+ osoba u postojećim istraživanjima uzimaju se kao temelj razumijevanja budućnosti spolnih i rodni manjina (usp. Davé 2012; Muñoz 2019; Rodríguez 2011). Odnosi i iskustva LGBTIQ+ osoba strukturiraju različite oblike društvenosti te ukazuju na to da je aktivizam dio LGBTIQ+ identiteta (Rodríguez 2011; Muñoz 2019; Puar 2005; Đurin 2018). Međutim, hrvatski LGBTIQ+ aktivizam suočavao se s kritikama prekomjerne profesionalizacije i premalo samoniklih (engl. *grassroot*) aktivnosti – onih usmjerenih organizaciji zajednice i njegovanju njezine raznolikosti (Butterfield 2016a, 2016b). S obzirom na nedostatak radova koji propituju odnose između aktivizma, svakodnevice i rodno-spolnih manjina, ovaj rad propituje LGBTIQ+ budućnosti analizom narativa o profesionalnom i svakodnevnom aktivizmu kao načinu stvaranja budućnosti.

³ LGBTIQ Equality Strategy 2020–2025 – European Commission.

⁴ EUR-Lex – 12012P/TXT – EN – EUR-Lex (https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj/eng).

⁵ Zagreb, kao glavni grad, ima iznimno razgranatu mrežu LGBTIQ+ udruga te je urbani prostor u kojem se najviše koncentriraju sadržaji za spolne i rodne manjine. Osim toga, zbog urbaniziranosti, glavni gradovi poput Zagreba imaginiraju se kao utopije željene (ne)vidljivosti s obzirom na seksualnu orijentaciju (usp. Boyce i Dasgupta 2017).

⁶ Koncept intimnog građanstva odnosi se na diskurse i prakse kasnog kapitalizma koji privatnu sferu svakodnevice čine pozadinom političke i društvene pripadnosti (Meiu 2020). Dakle, intimno građanstvo opisuje pripadnosti i emancipacijske napore kroz, primjerice, sfere obiteljskog života, seksualnosti i slično.

TEORIJSKI OKVIR

Etnološka i kulturnoantropološka istraživanja budućnosti promatraju kao višestruke temporalnosti u kojima se presijecaju prošlost, sadašnjost i (zamišljene) budućnosti (Gulin Zrnić i Poljak Istenič 2022; Appadurai 2013; Bryant i Knight 2019). Budućnosti se pritom razumijevaju kao kulturne (i društvene) činjenice oblikovane imaginacijom, anticipacijom i aspiracijom, a koje postoje u različitim oblicima u sadašnjoj svakodnevici poput planova, strategija, vizija i slično (Adam i Grove 2007; Appadurai 2013).

Kao takve, budućnosti se u sadašnjosti analiziraju kroz usmjereno ili orijentirano djelovanje koje uključuje i imaginaciju (drukčijih budućnosti). To se djelovanje i njegova orijentacija u ovome radu nazivaju stvaranjima budućnosti (usp. Gulin Zrnić i Poljak Istenič 2022: 154). Drugim riječima, stvaranja budućnosti, višestruka kao i budućnosti same, opisuju doživljaje i imaginacije te prakse i materijalnosti djelovanja koji sadašnju svakodnevicu orijentiraju u smjeru željenih društvenih promjena ili održavanja sadašnjeg stanja (usp. Adam i Grove 2007; Bryant i Knight 2019). Budućnosti kao temporalnosti i njihova stvaranja uključuju različite prijemke, ali i potencijal sociokulturne transformacije na svim razinama. Zbog toga su razmatranja budućnosti kao takvih ključna za analizu društvenih pokreta i aktivizma kao oblika stvaranja budućnosti (Levitas 2013; Salazar i Pink 2017; Willow i Yotebieng 2020; Yates 2024).

Aktivizam se najšire razumijeva kao društveno djelovanje protiv pretpostavljenih ili percipiranih društvenih nejednakosti (Willow i Yotebieng 2020: 3). Međutim, bilo kakvo detaljnije definiranje ili razlaganje aktivizma kao koncepta stvara nepremostiv raskorak između teorijskog promišljanja i etnografskog iskustva na terenu, zbog čega većina dosadašnjih etnografija aktivizma⁷ preuzima taj termin bez jasnijeg kritičkog propitivanja (usp. Davé 2012; Heywood 2022). Naime, preciznije definiranje koncepta aktivizma dokida mnogostrukost različitih aktivizama i njihovih pojava oblika, odnosno može isključiti pojedine aktivizme kao djelovanja prema društvenoj promjeni spram njihovih oblika i ciljeva. Zato, istraživanja aktivizma usmjeravaju svoju pozornost na pojedine aktivističke grupacije (npr. LGBTIQ+ aktivizam), na aktivističke prakse kao prakse otpora ili na alternativne oblike djelovanja i bivanja građaninom (usp. Willow i Yotebieng 2020).

Dosadašnja istraživanja razlikuju profesionalni i svakodnevni aktivizam kao dvije, najčešće odvojene kategorije društvenog djelovanja. Pritom se profesionalni aktivizam, kako europski tako i hrvatski, opisuje kao onaj usmjeren na strukturne, najčešće političke promjene, uglavnom je vezan za nevladine organizacije (NVO) i nerijetko je projektno financiran u sve rasprostranjenijoj neoliberalnoj ekonomiji (Bilić 2016; Stubbs 2012; Willow i Yotebieng 2020). Svakodnevni se aktivizam opisuje kao supostojeći oblik društvenog djelovanja profesionalnom aktivizmu kroz svakodnevicu. U Zagrebu je svakodnevni LGBTIQ+

⁷ Naisargi Davé (2012: 3), primjerice, svojom etnografijom aktivizam postavlja kao etičku praksu kojom aktivisti problematiziraju i kritiziraju dominantne društvene norme te zamišljaju i kreativno izvede alternative tim društvenim normama svojim bivanjem.

aktivizam manje organiziran, vezan je za prakse građanstva te iskustva i izvedbe identiteta na mikrorazini iskustva (Fish et al. 2018; Goldstein 2017). Takav se oblik djelovanja u LGBTIQ+ studijima razumijeva kao izraz željene društvene promjene u svakodnevnom životu (Fish et al. 2018: 3). Svakodnevni aktivizam tako bi obuhvaćao djelovanja kojima pojedinci izražavaju željenu društvenu promjenu u svojim životima – od autanja do građenja socijalnih mreža i mreža podrške (Fish et al. 2018; Muñoz 2019).

LGBTIQ+ aktivizam se u ovom radu promatra kao skup procesa stvaranja budućnosti koji uključuju prakse aktivizma i svakodnevnicu pojedinaca. Koncept stvaranja budućnosti povezuje individualne imaginarije i djelovanja s kontekstom sadašnjosti, istovremeno naglašavajući kolektivne odnose unutar zajednice i djelovanja u okvirima pojedinih emocija kao temeljne za oblikovanje novih mogućnosti (usp. Bryant i Knight 2019; Appadurai 2013). Ovakvo razumijevanje omogućuje analizu načina na koje se svakodnevne i društveni pokreti u Zagrebu sklapaju kako bi (re)definirali društvene odnose i otvarali (nove) budućnosti. Cilj ovoga rada je analizirati različite oblike stvaranja budućnosti kroz jukstapoziciju narativa LGBTIQ+ osoba koje se profesionalno bave aktivizmom i onih “u miru”.⁸ Uvažavajući oba djelovanja prvenstveno kao stvaranja budućnosti, a potom kao ostvarenje aktivizma, svrha je rada ocrtati odnos između LGBTIQ+ aktivizma i svakodnevne.

METODOLOGIJA

Istraživanje na kojem se rad temelji tematizira stvaranje budućnosti rodni i spolni manjina u gradu Zagrebu te je provedeno metodom kolaborativne angažirane etnografije (Boyer i Marcus 2020; Low i Merry 2010; Scharenberg 2023: 3). Ovakav metodološki pristup, osim što je inherentno umješten u istraživanu zajednicu (Schensul et al. 2015), ujedno je prigodan za istraživanje društveno isključenih i marginaliziranih skupina poput spolnih i rodni manjina (usp. Weiss 2011; Johnson i Hruschka 2015). Kolaborativna istraživanja smatraju se i metodološki najprikladnijima za istraživanja budućnosti (usp. Gulin Zrnić i Poljak Istenić 2022; Salazar i Pink 2017) zato što u svakoj fazi istraživanja uključuju istraživanu skupinu i zajednicu, a ujedno su usmjerena na poboljšanje njihova sociokulturnog položaja (Schensul et al. 2015; Boyer i Marcus 2020: 4). Takva vrsta etnografije zahtijeva istraživačev angažman izvan akademskog okruženja (Low i Merry 2010), ali isto tako pridonosi egalitarnijem odnosu istraživača s istraživanom zajednicom radeći epistemološki pomak od ekstraktivističkog pristupa “prikupljanja podataka” do kolaborativnog “stvaranja znanja” (Weiss 2021: 949; usp. Schensul et al. 2015; Taylor 2011). Takvim angažmanom, pozicija istraživača može se opisati kao ona intimnog insajdera (Taylor 2011) i gdje je ulazak u teren olakšan pozicioniranjem kao bliska osoba iste identifikacije (usp. Brown-Saracino 2014).

⁸ “U miru” je naziv proizašao iz intervjua, odnosno “in vivo” kod kojim se opisuje osoba koja ne djeluje u okvirima profesionalnog aktivizma: “[Aktivist je] osoba koja se bori za određena prava nečega. [...] Iskreno, ne pratim baš, [...] uopće nisam toliko na sceni političkoj ni aktivističkoj. Pokušavam nekako u miru bit, van toga svega [...]” (Darija).

Pozicija intimnog insajdera u kontekstu angažirane kolaborativne etnografije omogućila mi je kontinuiran pristup i dijalog s partnerima istraživanja. Upoznavanje partnera istraživanja prije i nakon intervjuiranja te zajednički angažman, kako u društvenom djelovanju tako i u svakodnevicu, dali su mi dublji uvid u njihove motivacije, brige, ranjivosti, ali i iskustvo kakvo klasično etnografsko istraživanje ne bi moglo. Moja pozicija nije bila onog bliskog drugog, prepoznatog po dijeljenom iskustvu, već pozicija prijateljskog drugog, osobe od povjerenja, koji je još k tome istraživač, stavljajući na mene dublju odgovornost i veću dilemu o povjerljivosti podataka. Zbog toga, pojedino isključivanje (informacija) iz istraživanja jest političko, ali i nužno (v. Taylor 2011: 14), ali zato su uvidi u iskustva partnera istraživanja neprocjenjivi. Uvidi u mojem istraživanju protežu se od vremena prije početka istraživanja i nakon provedenog istraživanja, omogućujući mi uvid u razvoj partnera istraživanja kao mojih prijatelja, kao i u situacije koje sam etnografski bilježio u svojem radu.

Usto, konstantnim procesom refleksije premošćuju se nejednakosti u odnosima moći u istraživanju, što pridonosi snažnijim odnosima istraživača s istraživanom zajednicom (usp. Boyer i Marcus 2020). Ovakvim je procesima olakšano etnografsko eksperimentiranje (v. Ballesterio i Winthereik 2021) koje je ključno u istraživanjima imaginacija budućnosti (Gulin Zrnić i Poljak Istenič 2022; Salazar i Pink 2017). Osim toga, kolaborativna angažirana etnografija otvara mogućnosti pristupanja partnerima istraživanja kakav drugi pristup ne bi mogao ostvariti. Budući da se istraživanje bavi stigmatiziranom, marginaliziranom društvenom skupinom te da koristi kolaborativnu angažiranu etnografiju, najprikladnija metoda uključivanja sudionika u istraživanje bila je metoda snježne grude te aktivni angažman u pojedinim NVO-ima. Metoda snježne grude i aktivan angažman omogućili su povezivanje s čitavim mrežama i krugovima osoba koje su aktivne u NVO-ima, ali i s grupama prijatelja što je omogućilo uvide u mreže poznanstava i odnosa koji rasvjetljavaju dinamike djelovanja i strukture oblika društvenosti (usp. Brown-Saracino 2014; Taylor 2011). S partnerima istraživanja koji su pristali sudjelovati u istraživanju provedeni su polustrukturirani intervjui pomoću unaprijed osmišljenog protokola kako bi se osigurala usporedivost intervjua i jednaka pokrivenost tema. Pojedina su se pitanja dodatno produbljivanja potpitanjima s obzirom na tok razgovora i individualne situacije (v. Patton 2014). Cilj polustrukturiranog intervjua bio je raspraviti životne puteve, percepcije sadašnjosti te imaginacije budućnosti partnera istraživanja u kontekstu aktivizma.

Analizirane istraživačke materijale u ovome radu čine doslovno transkribirani intervjui i etnografske (terenske) bilješke (Patton 2014; Emerson et al. 2011). Polustrukturirani intervjui provedeni su s dvanaest⁹ LGBTIQ+ osoba, od kojih je pet profesionalno pridruženo nekom od NVO-a na području grada Zagreba.¹⁰ Preostalih sedam osoba uključenih u istraživanje sebe ne smatraju profesionalnim aktivistima niti su uključene u rad NVO-a. Intervjui su

⁹ U ovome radu predstavljeni su odabrani citati koji najjasnije ilustriraju pojedini argument. Svih 12 intervjua pridonijelo je razumijevanju i znanju o temi i bez njih ovaj rad ne bi postojao, no nisu svi podjednako reprezentirani u ovome radu zbog ograničenosti i zahtjeva forme članka.

¹⁰ U gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji djeluje 12 udruga koje se direktno i primarno bave LGBTIQ+ pitanjima i potrebama (LORI [n. d.]). Taj je broj još veći ako se tome popisu dodaju nevladine organizacije, po-

provođeni od lipnja 2023. do veljače 2024. godine. Usto su analizirane i 63 etnografske terenske bilješke nastale u periodu od ožujka 2022. do listopada 2024. godine. Bilješke su nastale nakon prisustvovanja na različitim javnim događanjima kao što su Povorka ponosa,¹¹ okrugli stolovi, izložbe, radionice, projekcije filmova, te sastanaka čitateljskog kluba.¹² Njihovo vođenje omogućavalo je praćenje promjena na terenskom radu, partnera u istraživanju, sadržaja koji oblikuju LGBTIQ+ svakodnevicu i slično. Analiziralo ih se u nekoliko faza, s obzirom na teme i događanja na koje se odnose, ali u ovome su radu one uglavnom izvor podataka za triangulaciju podataka (usp. Emerson et al. 2011). Pristup i protokoli intervjua razlikovali su se s obzirom na to rade li osobe u nevladinoj organizaciji ili ne, odnosno s obzirom na aktivistički angažman osoba koje su pristale sudjelovati u istraživanju. Takav pristup reflektira dvostruko razumijevanje aktivizma kao profesionaliziranog (Bilić 2016), odnosno aktivizma kao dijela svakodnevice (Fish et al. 2018). Drugim riječima, svi partneri istraživanja shvaćaju se kao aktivisti zbog svojeg rodnog identiteta i/ili seksualne orijentacije, ali u drukčijim kapacitetima.

Kao istraživačka tehnika unutar istraživačke suradnje, ovo se razlikovanje ogledalo u razumijevanju i isticanju profesionalnih aktivista kao eksperata u području rada udruga te strukturnih ograničenja u aktivizmu. Također se u obzir pri analizi uzimala njihova iskustvena ekspertiza kao LGBTIQ+ osoba, ako su se kao takve identificirale. Stoga se i njihovim osobnim iskustvima, mišljenjima i doživljajima pristupalo kao važnom izvoru podataka u razumijevanju svakodnevnog aktivizma. Kada osobe nisu bile pridružene nekom od NVO-a, onda su smatrane ekspertom u vidu iskustava kao LGBTIQ+ osoba i djelovanja na manjoj skali – u svakodnevnom aktivizmu. Iako se rezultati ove analize ne mogu generalizirati na sve LGBTIQ+ osobe, oni pružaju uvide u neke značajke profesionalnog aktivizma, njegove povezanosti sa svakodnevnim aktivizmom i iskustvima te u procese stvaranja budućnosti LGBTIQ+ osoba.¹³

Analiza ovog rada bila je usmjerena na odgovaranje na sljedeća istraživačka pitanja:

put Centra za edukaciju, savjetovanje i istraživanje (CESI), koje se između ostalih aktivnosti i ciljanih skupina bave i nekim pitanjima važnima za LGBTIQ+ osobe te njihovu ravnopravnost.

¹¹ Povorka ponosa u gradu Zagrebu, kolokvijalno *prajd* (ili *pride*), održava se kontinuirano od 2002. godine. Prvu Povorku organizirale su udruge Iskorak i Kontra pod geslom "Gay Pride Zagreb – Iskorak KONTRA predrasuda". Od 2003. godine Povorka ponosa nosi ime Zagreb Pride te je organizira Organizacijski odbor Zagreb Pridea. Godine 2008. formalno se osniva udruga Zagreb Pride koja, između ostalih aktivnosti, osigurava logističku potporu Organizacijskom odboru Zagreb Pridea. Svake godine Povorka ponosa vođena je geslom kao porukom te se na skupu nakon Povorke čita godišnji proglas. Osim u Zagrebu, Povorka ponosa 2024. godine organizirana je u Splitu, Puli i Karlovcu.

¹² Bilješke se kompiliraju s obzirom na vrste događaja nakon kojih su nastale u okviru sfere djelovanja na koju se odnose. Primjerice, okrugli stolovi, predavanja i slično spadaju u kategoriju edukativnih aktivnosti; izložbe, filmovi, manifestacije i slično spadaju u kulturne aktivnosti dok Povorka ponosa, prosvjedi i pojedina događanja poput predstavljanja Političkog kompasa Zagreb Pridea spadaju u političke aktivnosti.

¹³ Svi osobni podaci partnera istraživanja tretirani su u skladu s načelima anonimnosti i povjerljivosti podataka. Drugim riječima, sve su informacije koje bi mogle upućivati na identitete osoba izbrisane ili izmijenjene na način da ne narušavaju interpretaciju. Protokoli čuvanja osobnih podataka u skladu su s etičkim smjernicama Američkog udruženja antropologa te Etičkog kodeksa Hrvatskog etnološkog društva (Etički kodeks – hrvatsko etnološko društvo). Ovo istraživanje odobrilo je Etičko povjerenstvo Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

1. Kako se profesionalni aktivizam mijenja i stvara budućnosti LGBTIQ+ osoba?
2. Na koji način LGBTIQ+ osobe zamišljaju i stvaraju svoje budućnosti u odnosu na svakodnevni aktivizam (Fish et al. 2018)?

PROFESIONALNI LGBTIQ+ AKTIVIZAM I STVARANJE BUDUĆNOSTI

Analiza presijecanja aktivističkog djelovanja i budućnosti recentan je pomak u istraživanjima društvenih pokreta (v. Yates et al. 2024). Dosadašnja istraživanja profesionalnog aktivizma za prava spolnih i rodni manjina pokazuju kako *queer* aktivizam ovisi o balansiraju postavljanja granica različitosti “unutar” i “izvan” LGBTIQ+ društvenog pokreta (Heywood 2022). Aktivisti djeluju u određenim sociokulturnim okvirima, ali aktivističko djelovanje i prakse koje osmišljavaju te izvode predstavljaju kreativne i disruptivne pomake u društvu (usp. Bilić 2016; Davé 2012). Andrej,¹⁴ koji se aktivizmom “na ovaj ili onaj način” bavi već dva desetljeća, u intervjuu artikulira operativnu definiciju aktivizma i aktivista, napominjući kako riječ aktivist, u vidu profesionalnog aktivizma, ima negativne konotacije:

Pa po meni je aktivizam bilo kakvo neko djelovanje za društvene promjene. To je neka osnovna po meni [...] nekakav smjer. [...] Ja bih rekao da riječ “aktivist” ima negativne konotacije u hrvatskom jeziku. [...] al mislim da negativna konotacija proizlazi jer u hrvatskom jeziku se to kroz medije zna koristiti negativno. [...] [Aktivist] samo više, ništa ne zna, ima tu neku konotaciju. Netko agresivan. (Andrej)

Andrejevo promišljanje interpretira široko shvaćeni aktivizam kao smjer. Prema njegovu mišljenju, koje dijele i pojedini drugi partneri u istraživanju, aktivizam je oblikovan djelovanjem kao društveno mijenjajućom aktivnosti (Heywood 2022). Aktivizam je tako izravno djelovanje čija je orijentacija usmjerena prema budućnosti kao način stvaranja budućnosti putem ostvarivanja društvenih promjena (usp. Bryant i Knight 2019; Gulin Zrnić i Poljak Istenič 2022). Ipak, aktivističko se djelovanje percipira kao društveno negativno i derogativno unatoč sve većoj profesionalizaciji svih oblika aktivizama u Hrvatskoj ili Europi (usp. Stubbs 2012).

Profesionalni aktivizam, definiran svojom institucionaliziranosti u okvirima pravnog tijela udruge, zauzima društvenu poziciju između političkog entiteta i društvenog aktera što određuje dva glavna smjera njegova djelovanja (usp. Willow i Yotebieng 2020; Bilić 2016). Aktivnosti i sadržaji profesionalnog LGBTIQ+ aktivizma tako, osim zagovaračkih aktivnosti (Butterfield 2016a), imaju i usmjerenost na “LGBT zajednicu”, zamišljenu kao heterogeni skup LGBTIQ+ individua. Prema svojoj logici djelovanja, LGBTIQ+ aktivizam usmjerava se na javno djelovanje u smislu podizanja vidljivosti i svijesti o izazovima LGBTIQ+ osoba u javnom i političkom djelovanju, ali i pružanja usluga unutar određene društvene skupine u svrhu njihova okupljanja – primjerice, organizacijom besplatnog testiranja na spolno

¹⁴ Sva su imena suradnika u istraživanju pseudonimizirana u svrhu zaštite podataka i čuvanja anonimnosti te povjerljivosti osobnih podataka u skladu s Etičkim kodeksom Hrvatskog etnološkog društva.

prenosive bolesti, usluge psihološkog savjetovanja ili grupnih aktivnosti. Lovro, koji je radio u feminističkim i LGBTIQ+ organizacijama prije negoli je s drugima osnovao jednu od udruga, govori o logici kolektivizacije od promišljanja ciljane skupine prema formalizaciji udruge. Opisujući motivaciju osnivanja udruge, kaže:

Onda smo mi [...] kao grupa od tih... petnaestak, dvadesetak ljudi, recimo... odlučili pa ajmo mi osnovat našu udrugu i prvenstvo smo isto to mislili radit, mislim, primarno zbog onog nekog društvenih aktivnosti, psihološke podrške, eventualno pravne pomoći i nekako stavit to javno zagovaranje kao u drugi plan, ali se to sve nekako tako ispreplelo [...] Jer mislim da u početku... naše aktivnosti su bile, mislim bile jako usmjerene na nas interno... (Lovro)

Okvire u kojima profesionalni aktivizam može postojati i funkcionirati u lokalnom kontekstu oblikuju s jedne strane društvena skupina u čije ime aktivizam nastaje kao društveno-politički entitet i strukturni faktori poput zakonodavnog okvira organizacije aktivizma (kao udruge, inicijative i sl.). S druge strane, profesionalni aktivizam također oblikuju politički i/ili društveni okviri željene društvene promjene.¹⁵ Mehanizmi djelovanja kojima profesionalni aktivizam ostvaruje ciljeve i funkcionira u društvenom prostoru između politike i svakodnevnog života predstavljaju političke prakse svojom usmjerenosti prema političkim i društvenim promjenama. Profesionalni (*queer*) aktivizam isto se tako može razumjeti kao etička praksa jer osim što konstruira svoje djelovanje u svrhu emancipacije i borbe protiv nepravdi u političkim okvirima, on bi ujedno trebao utjelovljivati promjene koje želi vidjeti u svakodnevici (Davé 2012). Međutim, iako shvaćen kao etička praksa (ibid.), feministički i *queer* pokreti svojom su internacionalizacijom postavili i druge okvire mogućnosti djelovanja (usp. Appadurai 2013). Drugim riječima, kako bi ostvario svoje ciljeve, povezivanjem s istovjetnim globalnim pokretima i njihovom logikom rada, lokalni profesionalni aktivizam otvorio je novi okvir koji oblikuje njegovo djelovanje – ekonomski (Davé 2012; Appadurai 2013). Tako u Europi svjedočimo tendenciji neoliberalnim promjenama kao transformacijama društveno-političkih okvira aktivizma, ali i mijenjajućim idejama aktivizama u Europi u proteklih dvadesetak godina intenzivne NVO-izacije i institucionalizacije (Paternotte 2016). Postepeno, globalizacijskom tendencijom društvenih pokreta, te se promjene kapilarno spuštaju u nacionalne i lokalne kontekste.

LGBTIQ+ aktivizam osim neoliberalizacije te profesionalizacije prolazi i kroz legitimizacijski proces aktivizma u kontekstu (post)tranzicijskog i europeizacijskog procesa promjena na Balkanu (Bilić 2016). Širenjem Europske unije, čija su LGBTIQ+ prava temeljna vrijednost, ujedno se normalizira projektna logika aktivističkog djelovanja, većeg političkog angažmana i ideja (intimnog) građanstva. Pritom, Nicole Butterfield (2016a: 24) kritizira isključivu profesionalizaciju aktivizma kao mehanizma ostvarivanja resursa za djelovanje pod cijenu “zatvaranja dijaloga sa širom LGBTQ zajednicom i alternativnim tipovima aktivizma”. Drugim riječima, prema Butterfield (2016a), profesionalni aktivisti mogu birati

¹⁵ Primjerice, trenutna ograničenja mogućnosti udovoljavanja i posvajanja kod LGBTIQ+ parova; uskraćivanje pristupa kvalitetnoj medicinskoj skrbi transrodnim osobama i slično.

sredstva kojima mogu javno djelovati, povećavati vidljivost i pružati usluge ciljanoj skupini ili okupljati i pokušati organizirati ciljanu skupinu s ograničenim sredstvima. Zbog toga profesionalni aktivizam postaje institucionaliziran u političkom djelovanju što može izostaviti intersekcionalnu perspektivu aktivizma (usp. Davé 2012). Odnosno, izostaje motivacija za djelovanjem i to stvaranjem strukturnih razlika među aktivističkim grupacijama i između aktivista te neaktivista (usp. Heywood 2022).

Dokidanje intersekcionalne prizme i postavljanje prioriteta na javno djelovanje danas ne isključuje okupljanje i organiziranje ciljanih skupina. Međutim, potonji je oblik djelovanja teško ostvariti u ozračju sve veće neoliberalizacije civilnog sektora, koji zbog toga ovisi o financijskoj podršci zajednice (v. Davé 2012; Paternotte 2016). Osim institucionalnih okvira, djelovanje profesionalnog aktivizma oblikuje i zajednica za čije se interese taj aktivizam zalaže. Na jednom od terenskih izlazaka posjetio sam događanje organizirano u noćnom klubu, na kojem su se skupljala sredstva iz zajednice za organizaciju jednog kolektivnog političko-reprezentativnog događaja. Slaba posjećenost takvog događanja postavlja pitanje za koje, čije i kakve budućnosti profesionalni aktivizam otvara prostore:

[Događanje] je bilo profesionalno organizirano, ali slabo posjećeno, iako sam dosad najveći potencijal za neku vrstu organiziranog društvenog angažmana kod LGBTIQ+ ljudi vidio u organizaciji partyja. [...] Možda je većini [LGBTIQ+ osoba] teško napraviti nešto za budućnost, ako uopće razmišljaju o tome na taj način, a možda ne vide poantu ili poveznicu političkog djelovanja i borbe za budućnost. (Terenska bilješka, 1. listopada 2024.)

Nedostatak novčanih sredstava za organizaciju političko-reprezentativnog događaja te slaba posjećenost događanja na kojem se novac trebao prikupljati upućuju na nedovoljnu mobilizaciju u širim krugovima LGBTIQ+ osoba u Zagrebu. Sandro, koji nije uključen u rad nijedne udruge te koji je kritičan spram djelovanja aktivizma, dijagnosticira taj problem s tendencijom individualizacije “protesta” spram kolektivizacije aktivizma, nazivajući individualizirajući pristup aktivizmu “teatrom”:

Nema više... pa nema kolektivnog protesta, znaš, ono, uvijek protest sad kreće od jedne osobe. Nema više, ono, 200 ljudi se osjeća loše u vezi nečeg, pa ajmo, neg sve, jedna osoba se osjeća loše, pa ajmo mi poslušat tu jednu osobu. I onda jedna osoba nosi teret na leđima, a ostali gledaju. Opet je to teatar. [...] Kad ti živiš u ovo doba i gledaš sve što se događa i umjesto da radiš nešto [...] ti ćeš staviti nešto na [Instagram] story. (Sandro)

Sandro razlikuje individualan “protest” i “teret” u odnosu na “200 ljudi se osjeća loše u vezi nečeg, pa ajmo”. Prema njegovu viđenju i mojem terenskom iskustvu, individualno djelovanje nije nestalo, ali iz terenskog je primjera vidljivo kako ono nije uvijek dovoljno. Takav pogled upućuje na neku vrstu kontinuuma aktivizma između individualnog i kolektivnog, privatnog i političkog, koji u sprezi organiziraju zajednicu i čine društvenu i političku promjenu. Primjer bi takve sprege mogla biti zagrebačka Povorka ponosa.

Zagrebačku Povorku ponosa moguće je sagledati kao kolektivizacijsko aktivističko djelovanje za emancipaciju i prava LGBTIQ+ osoba. Povorka ponosa prije svega je ritmična

kolona i praksa otpora (Đurin 2018) (LGBTIQ+) osoba koje svojim tijelima, natpisima i zvukovima (bukom) mijenjaju krajolik grada situiranim, ciljanim i linearnim kretanjem. Kao središnji događaj zagrebačkog LGBTIQ+ aktivizma, godišnja Povorka ponosa ocrta se kao simboličko prisvajanje prostora, ali privremeno i uvijek vođeno politički usmjerenim geslom (usp. Đurin 2018; Bertoša i Antulov 2012). Ipak, raznolikost iskustva sudjelovanja u Povorci povezuje je s višestrukim temporalnostima koje LGBTIQ+ osobe doživljavaju i bojaznima o vlastitim i zajedničkim budućnostima, a time je vezana i uz djelovanje aktivizma. U terenskim interakcijama često bilježim percepcije društvene netrpeljivosti i bojazan od rastućih konzervativnih politika. Pritom, zamijetio sam i kako se aktivističko promišljanje i djelovanje ne mogu jasno translatirati na očekivanja i razumijevanja LGBTIQ+ osoba:

Ocupljajući se oko HNK Antea i ja smo komentirali neobično geslo ovogodišnje povorke “Ustali i ostali”. Po njevoj interpretaciji, to je posredna komunikacija s fašizmom preko predizbornog sloga. [...] Antea je na moj komentar odgovorila da bi radije da se ne moramo okupljati u prosvjedu, nego u slavlju. (Terenska bilješka, 1. lipnja 2024.)

Andrej, koji ima iskustvo i u organizacijama događanja, više ne vidi poantu Povorke ponosa jer u njegovu iskustvu nema osjećaja zajedništva, nego osjeća segmentiranost kolektiviteta u “grupice” i individue:

Ne vidim više značaj [Povorke ponosa]. [...] I recimo da ne osjećam zajedništvo na prajdu,¹⁶ to je ono što mi nedostaje. Nekako smo svi mi u toj masi, ali svatko je za sebe i svatko dolazi u svojoj grupici. (Andrej)

Kao dio aktivističkih krugova, Stjepan u okviru jedne udruge organizira pojedina događanja vezana za zdravlje i dobrobit. Njegova očekivanja budućnosti LGBTIQ+ osoba, kao i kod drugih partnera istraživanja, ukazuju na (uglavnom nelagodna) očekivanja utemeljena na iskustvima aktivizma u inozemstvu (usp. Appadurai 2013; Bryant i Knight 2019). U kontekstu Povorke, iskazuje strah spram nadolazećih trendova komercijalizacije i depolitizacije Povorke ponosa, znakovito zamjećujući da te tendencije kreću “na Zapadu”:

Malo me strah kao... da ne bude... da ne ide recimo previše... u... da se onako ne razvodni ta, taj, politička poruka i još više komercijalizacija. Meni se sviđa ta neka naša razina tu. Očekujem da će biti veća komercijalizacija, što se meni na prajdovima gdje sam bio na Zapadu nije baš svidjelo. (Stjepan)

Zamjetno je kako profesionalni aktivizam procesualno odgovara na potrebe nastale u sociokulturnom kontekstu određenoga trenutka. Primjerice, Povorka ponosa nije se mogla održati u vremenu pandemije te je odgovor na tu okolnost bila Ponosna bicikljada ili “Pride ride”. Referirajući se na to, Andrej pojašnjava logiku rada udruge u kojoj radi – segmentirano i ciljano. Andrej je u neformalnim razgovorima i diskusijama o tome što je aktivizam i kako se aktivistički djeluje kazao kako je profesionalizirani aktivizam (dvostruki) odgovor – na pitanje ljudskih prava, ali i na potrebe “korisnika”:

¹⁶ U svojem narativu Andrej se referira na Povorku ponosa koju naziva *prajd*, a ne na organizaciju Zagreb Pride.

Sad isto kad radimo planiranja onako strateški, onda se pitamo – okej, ne možemo mi sad sve, jel ima već netko tko se time bavi? Ali ima, ima nekih preklapanja gdje potrebe nisu u potpunosti zadovoljene. [...] Čak i oko prajda očito jedno vrijeme nije bila zadovoljena potreba dok se izrodila druga inicijativa Ponosnog onog Zagreba sa... [prajd rajdom]. (Andrej)

U profesionalnom je aktivizmu takvo djelovanje određeno strateškim planovima na određeno vremensko razdoblje, dok su operativna planiranja uglavnom usmjerena na nadolazeću godinu. Planiranja aktivnosti izravno stvaraju budućnosti LGBTIQ+ osoba oblikujući usluge i aktivnosti kojima mogu pristupati. Aktivističko planiranje djelovanja u tome smislu predstavlja orijentaciju prema kratkoročnim budućnostima, usmjeravajući, na temelju dugoročnih strategija i refleksije, aktualna djelovanja u skladu s potrebama zajednice. Tako se Lovro osvrće na proces refleksije u planiranjima napominjući:

Misija i vizija nam se nije mijenjala, ciljevi su nam se malo promijenili i ovaj... i onako nekako, mislim opet naši ciljevi su možda malo i opći. Mislim, to je i ideja da ciljevi budu nekako općeniti. [...] A onda operativni ide svake godine. (Lovro)

Lovro u svome narativu ukazuje na društvenu netrpeljivost prema različitim društvenim skupinama, pa tako i LGBTIQ+ osobama. Iako dosadašnje aktivističko djelovanje pokazuje rezultate u ostvarivanju političkih ciljeva, Lovro isto tako ukazuje i na ulogu aktivizma kao kolektivnog djelovanja prema individualnom, u smislu kolektivnog osnaživanja individualnog djelovanja koje dugoročno može polučiti rezultate društvenog prihvaćanja:

Da se mene pita [...] čime bi se mi trebali baviti, trebali bismo se baviti osnaživanjem ljudi da se autaju. Jer, ono, to onda potiče tu neku cijelu društvenu promjenu na mikrorazini, promjene na neku makrorazinu i tako dalje. [...] mi još uvijek smo na ovom nekom prvom koraku. (Lovro)

Za Lovru, osnaživanje LGBTIQ+ osoba u njihovim svakodnevnim životima iznimno je važno jer to vidi kao jedini način šire promjene mišljenja o spolnim i rodnim manjinama u Hrvatskoj. Lovrino mišljenje dijele mnogi akteri u krugovima nevladinih organizacija. Stvaranje budućnosti iz perspektive profesionalnog aktivizma oblikovano je političkim i financijskim, odnosno strukturnim čimbenicima, planovima i potrebama, odnosno perspektivnim čimbenicima te zajednicom i drugim udrugama, točnije odnosnim čimbenicima. Osim toga, na temelju opisanih financijskih teškoća te usmjerenosti na promjene na mikrorazini, profesionalni aktivizam samo je jedan oblik u kontinuumu djelovanja koje se može smatrati aktivističkim s obzirom na društvenu promjenu koju stvara (usp. Willow i Yotebieng 2020; Cooper 2014).

BUDUĆNOSTI I SVAKODNEVNI AKTIVIZAM

Životna iskustva LGBTIQ+ osoba, iako obilježena iskustvima nasilja, manjinskim stresom i socijalnom isključenošću (Vučković Juroš 2015), također otvaraju mogućnosti imaginacije i alternativnih oblika društvenosti nazvanih svakodnevnim utopijama (Cooper 2014).

Otpor društvenoj neprihvaćenosti i isključenosti potiče stvaranja drukčijih (nadolazećih) budućnosti (usp. Muñoz 2019). Lovro tako primjećuje kako je sama činjenica nečijeg javnog “bivanja LGBT osobom u Hrvatskoj” aktivistički čin, pri čemu se onda bivanje “van ormara” može promatrati kao disruptivna promjena osobne okoline:

Ja generalno mislim da bivanje LGBT osobom u Hrvatskoj koja je van ormara da je to, ono, nekakav, kao prvo nekakav mikroaktivizam i da to je samo po sebi već nekakav, ono, aktivistički čin. (Lovro)

Izlazak iz ormara, iskorak ili autanje jest čin u kojem osoba javno ukaže na svoju neheteroseksualnu orijentaciju. On predstavlja javno izlaganje osobne intimnosti, javno izjašnjavanje žudnje te javnu samoidentifikaciju društvenog otklona od normativnosti (v. Sedgwick 1990). Razumijevanje te prakse kao mikroaktivizma ili svakodnevnog aktivizma (Fish et al. 2018) upućuje na slojeve društvenog neprihvatanja intimnog građanstva i postiže ono što će se nazivati intimnim izlaganjem (engl. *intimate exposure*). Intimna izlaganja George Meiu (2020: 578) opisuje kao “performativne pokušaje skidanja maski društvenog neuspjeha” kroz govor ili djelovanje koji na površinu iznose “stratum tijela i odnosa te rasvjetljavaju problematične podslojeve”. Intimna izlaganja u tome smislu postaju dio tehnologije građanstva, usmjerena promjeni okoline svake individualne LGBTIQ+ osobe u maloj skali, ali s velikim učinkom. Tome svjedoči iskustvo osobe, zabilježeno pri terenskom radu, čiji je homofoban član obitelji, inače pripadnik navijačke skupine, s vremenom prihvatio transrodni identitet te osobe.

Darija, koja se identificira kao lezbijka, za sebe kaže da nije aktivistica jer želi “biti u miru”. Međutim, za nju je izlazak iz ormara bila nužnost komfornog života, osjećaj pripadanja i olakšanja te proces samospoznaje koji joj je omogućio prihvaćanje i ugodu oko toga *tko* je ona. Darijino iskustvo izlaska iz ormara može se razumjeti kao čin intimne izloženosti (Meiu 2020), gdje se individualna odluka povezuje s procesima transformacije društvenih odnosa. Ona zamjećuje da je to bio proces kojim je mijenjala svoju okolinu, prvenstveno svoju obitelj, ali napominje kako je taj proces prihvaćanja bio raznolik i informativan s obzirom na to “tko je kakva osoba”:

Volim se boriti za pravdu, ali... činim to, ono, zapravo ne činim koliko bi trebala. U smislu kao, borit ću se za pravdu na poslu, al da ću sad, ono, ne znam... ić, bit, davat izjave ispred Pridea, neću, jer to mi je nekako, ne znam... povučeni aktivist. Ovak za ove... mirnije stvari, znaš, ono, kao... (smijeh) i za ovak neke svakidašnje. [...] [promjena je bila] mami, prvo i općenito ovak obitelj. Kao... sad više-manje, ajmo reć, svi znaju, ali neki koji su isto bili onak malo konzervativni su bili kao m-m-m, al onda mislim na kraju dana prevagne ti kakva si osoba. (Darija)

Jadranka je mlada žena u odnosu s nebinarnom osobom. Svojim narativom naglašava važnost prepoznavanja manjinskog spolnog identiteta zbog kojeg se dugo osjećala kao da nije pripadala normativnom okruženju u kojem je odrasla. Tek je nakon preseljenja u “veći grad, pa još veći grad” shvatila “u čemu je caka”, nakon čega se počela identificirati kao biseksualna žena. Okružujući se osobama koje znaju da ona “nije strejt” aktivno stvara

alternativni oblik i prostor društvenosti, ili svakodnevnu utopiju (Cooper 2014), gdje njezin seksualni identitet određuje i potencijalno mijenja njezino okruženje:

Iznimno mi je, za mene osobno, jako važno da i drugi ljudi znaju da ja nisam strejt, znači da pripadam LGBT zajednici [...] Budući da sam odrasla u malom gradu [...] sam cijelo vrijeme osjećala da ne pripadam, da ne pripadam, da ne pripadam i nikako se nisam mogla nekako kao uopće uklopiti u neke norme kao kršćanski nastrojenog, jako jasnog mog puta patrijarhalne žene koja ima muža, djecu i ne znam šta... (Jadranka)

Opisujući svoje životne puteve od djetinjstva do sada, Jadranka i Darija stvaranje svojih budućnosti vide u gradnji i promjenama odnosa sa svojim najbližima s obzirom na vlastite identifikacije. Mijenjanjem svojih odnosa, ali i percepcija tko je zapravo LGBTIQ+ osoba, obje čine društvenu promjenu, iako bez političkog i organiziranog djelovanja u većoj skali. Promjene koje čine usidrene su u njihovim identitetima, osjećajima pripadanja i subjektivitetima, a vidljive gotovo samo njima kroz intimna izlaganja svojim najbližima (usp. Fish et al. 2018; Meiu 2020; Renkin 2009).

Antun je mladi gej muškarac direktno uključen u rad u zajednici kao organizator popularne i redovne aktivnosti. Motivaciju za angažmanom osjetio je za vrijeme pandemije koronavirusa, nakon koje je počeo organizirati druženja koja su bivala sve posjećenija. Za sebe će reći da nije “pravi” aktivist, ali prepoznaje uključenost u organiziranje aktivnosti kao aktivistički pothvat. Njegovo djelovanje ima lokaliziranu skalu djelovanja, umještenu u njegovu svakodnevnicu i svakodnevnicu zajednice (usp. Fish et al. 2018). Po tome je njegovo djelovanje blisko razumijevanju svakodnevnog aktivizma kao onog na mikroskali. Također bi to bio svakodnevni aktivizam zbog razine djelovanja koje nema politički predznak, nego je usmjereno prema aktivnostima u zajednici stvaranjem prostora alternativnih društvenosti – svakodnevnih utopija (usp. Cooper 2014). Međutim, upravo zbog tog razloga, njegovo je djelovanje također blisko razumijevanju samoniklog (engl. *grassroot*) aktivizma koji proizlazi iz zajednice, za zajednicu (usp. Scheadler 2023):

Tipični aktivist po meni je onaj baš koji organizira prajd i bori se za prava i slično, to mi je, ono, tipičan. A ako pričamo o tome, ono kao, ali, al kao ne mogu reć da se ne borim za nešto i da samim time što organiziram [aktivnost u zajednici] [...], al onda onako mali, mali, mali aktivistič bi ja reko možda, kao da. (Antun)

Iako lokaliziran i bez političkog predznaka, Antunov rad pokazuje kako samonikle aktivnosti stvaraju prostor za zajednicu, istovremeno utječući na kolektivne imaginacije. Ipak, u budućnosti vidi teže uvjete za život, prvenstveno u smislu identificiranja kao spolno-rodne manjine, ali i integriranosti zajednice, koja narativno u intervjuima poprima elemente paralelnog vremena i prostora, drugog, gej svijeta (usp. Muñoz 2019):

S obzirom da, ono, općenito postoji taj neki osjećaj kao neuklopljenosti u ovo društvo, imam dojam, ono, nekako da s vremenom će mi biti vjerojatno teže živjeti u ovom društvu na ovaj način, ovako kako se nekako ovaj, a ne samo gej svijet nego općenito... (Antun)

Imaginacije i vizije budućnosti još se mogu razumjeti i kao kritika svakodnevice – to su, prema Ruth Levitas (2013), utopijske budućnosti razumijevane kao metoda – usmjeravajuće

i informativne za željene budućnosti temeljene na očekivanjima i prethodnim iskustvima. Antunov narativ ukazuje na osjećaje neuklopljenosti, otuđenja i očekivanih teškoća u vidu društvenih očekivanja. Očekujući izazove, njegov narativ, kao i mnogi drugi u bilješkama istraživanja upućuju na određeni strah i nesigurnost oko budućnosti. U Antunovu narativu takvi afekti mogu biti poticajni u djelovanju prema drukčijim, boljim budućnostima, zbog čega se mogu smatrati teleoafektivnim strukturama (Bryant i Knight 2019: 18) koje autori definiraju kao ciljana djelovanja u skladu s određenim emocijama, raspoloženjima, odnosno doživljajima. U tom pogledu, teleoafekti temeljni su dio svakodnevnog aktivizma obilježenog kao etička praksa u kojoj su utjelovljene društvene promjene (usp. Davé 2012) jer generiranje teleoafekata otvara mogućnosti imaginacije i potrebu za djelovanjem kako bi se ostvarila željena promjena.

Svakodnevni aktivizam, kroz činoe poput izlaska iz ormara ili organiziranja aktivnosti, reflektira individualne i kolektivne imaginacije i teleoafekte budućnosti. Ciljani doživljaji, ili teleoafekti (Bryant i Knight 2019), temelj su individualnih i kolektivnih orijentacija djelovanja u pojedinim sociokulturnim i temporalnim kontekstima. Primjerice, organizacija aktivnosti kakvu pokazuje Antun u okvirima svojih emocija nije moguć odgovor u svakome socio-kulturnom i temporalnom kontekstu. Bilo bi teško zamisliti takvu aktivnost u zemljama koje LGBTIQ+ osobe kriminaliziraju, ili čak u Hrvatskoj krajem prošloga stoljeća kada su prava i vidljivost spolnih i rodniha manjina bili puno manji.¹⁷ Ti procesi, iako lokalizirani i mikrorazmjera, predstavljaju temeljne oblike društvenih promjena usmjerenih prema željenim budućnostima (Levitas 2013), stvarajući kolektivne učinke usmjerene prema transformaciji društvenih odnosa.

ZAKLJUČAK

Ovim radom tematiziraju se procesi stvaranja budućnosti LGBTIQ+ osoba u Zagrebu promatrajući aktivizam kao kolektivan i profesionalan napor prema emancipaciji, ali i kao individualno iskustvo bivanja spolnom i rodnom manjinom u određenom sociokulturnom kontekstu. Usprkos kontekstu neoliberalizacije i političko-konzervativnih djelovanja, LGBTIQ+ aktivistički rad u Zagrebu može se čitati kroz prizmu stvaranja budućnosti kao rad usmjeren na ostvarenje dugoročno planiranih misija i vizija, ali i kao fleksibilno odgovaranje novonastalim situacijama. Analiza etnografskih bilješki i narativa osoba koje djeluju u okvirima profesionalnog LGBTIQ+ aktivizma upućuje na najmanje tri povezane kategorije čimbenika koji oblikuju profesionalno-aktivistički rad u stvaranju budućnosti – strukturni (financiranje i politički okvir), perspektivni (planovi i trenutne potrebe) i odnosni

¹⁷ Takve su aktivnosti u zemljama poput Gane (Meiu 2020) ili Indije unazad svega desetljeće ili dva (Davé 2012) pod puno većom društvenom i političkom kontrolom. Osim što su društveno osuđivane, često su na meti policije i zakonodavstva. U Hrvatskoj se, primjerice, tek od 2002. godine organizira Povorka ponosa, praćena nasilnim ispadima i napadima na sudionike povorke. Osim toga, često se stariji partneri istraživanja prisjećaju osjećaja nenormalnosti jer nisu razumjeli zašto im se ne sviđa suprotni spol ili medijskih priloga u kojima se homoseksualne osobe proglašavalo krivima za epidemiju HIV-a.

čimbenici (odnosi među i prema LGBTIQ+ pojedincima i odnosi među udrugama). Profesionalni aktivizam tako, osim borbe za prava i vidljivost LGBTIQ+ osoba, teži i osnaživanju individua za stvaranje promjena u njihovim neposrednim okolinama posvećujući sve veću pozornost mijenjanju stavova u društvu i organizaciji zajednice.

Iz analiziranih narativa u ovome radu mogu se zamijetiti supostojeće ideje (intimnog) građanstva u kontekstu budućnosti. Očekivane budućnosti, temeljene na dosadašnjim iskustvima, reflektiraju se kao nesigurne, nestabilne i isključujuće, kako u individualnoj tako i u kolektivnoj perspektivi. Zbog toga se LGBTIQ+ osobe okreću odnosima unutar svojih društvenih grupa kao izvorima nade i podrške ili razočaranja u imaginacijama budućnosti. Bilo da se radi o odnosima unutar obitelji, među prijateljima, sa strancima unutar zajednice ili intimnim odnosima, njihovo uspostavljanje i održavanje na individualnoj skali reflektira stvaranje budućnosti jer usmjerava svakodnevno djelovanje prema očekivanim budućnostima. Tako se stvaranje budućnosti LGBTIQ+ osoba kroz imaginacije i djelovanje, na individualnoj, ali i kolektivnoj razini, može promatrati kroz stvaranje (i održavanje) zajednice. Pritom, svakodnevni aktivizam (Fish et al. 2018) te profesionalni aktivizam (Butterfield 2016a) analitičke su kategorije koje pomažu u razumijevanju kontinuumu djelovanja za političke promjene na različitim razinama. Svakodnevni aktivizam u svojem kapacitetu mikropromjena mijenja okolinu LGBTIQ+ osoba njihovim djelovanjem i bivanjem. Bilo da se radi o promjeni stavova u obitelji ili o odluci o pokretanju aktivnosti unutar zajednice, svakodnevni aktivizam ima potencijal promjene mišljenja o tome tko su i kakve su LGBTIQ+ osobe izvan medijske i političke reprezentacije. Profesionalni aktivizam, suprotno tome, teži pružanju podrške zajednici, osiguravanju vidljivosti te, sve češće, organizaciji zajednice. Kolektivne naravi, profesionalni aktivizam oblikovan je koliko strukturnim okvirima toliko i potrebama zajednice, a reprezentira LGBTIQ+ osobe između intimnog i političkog. Svakodnevni i profesionalni aktivizam u sprezi integrirano djeluju kroz različite dimenzije prema društvenim promjenama.

Ovaj rad nastao je na temelju etnografskoga istraživanja te se njegovi zaključci ne mogu uzimati kao generalizacija s obzirom na iskustva LGBTIQ+ osoba u Zagrebu ili u Hrvatskoj. Kao izuzetno heterogena skupina, spolne i rodne manjine doživljavaju razna iskustva, pa je cilj rada bio prikazati neka od obilježja tih iskustava u sprezi s aktivizmom i istraživanjima stvaranja budućnosti. Iako su daljnja sustavna istraživanja nužna za razumijevanje odnosa aktivizma i stvaranja budućnosti, ovaj rad nudi uvide u percepcije i djelovanja LGBTIQ+ osoba u Zagrebu, ističući kako individualne i kolektivne prakse oblikuju imaginacije budućnosti unutar specifičnog sociokulturnog konteksta.

LITERATURA I IZVORI

- Adam, Barbara i Groves, Chris. 2007. *Future Matters. Action, Knowledge, Ethics*. Leiden, Boston: Brill.
<https://doi.org/10.1163/ej.9789004161771.i-218>
- Appadurai, Arjun. 2013. *The Future as Cultural Fact. Essays on the Global Contition*. New York: Verso.

- Ayoub, Phillip M. i David Paternotte, ur. 2014. *LGBT Activism and the Making of Europe*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137391766>
- Ballesterio, Andrea i Brit Ross Winthereik. 2021. "Introduction. Analysis as Experimental Practice". U *Experimenting with Ethnography. A Companion to Analysis*. Andrea Ballesterio i Brit Ross Winthereik, ur. Durham, London: Duke University Press, 1–12. <https://doi.org/10.1215/9781478013211-001>
- Bertoša, Mislava i Sandra Antulov. 2012. "Ovo su naša četiri zida". Slogani zagrebačkih povorki ponosa kao taktika prisvajanja prostora". *Društvena istraživanja* 21/3: 771–791. <https://doi.org/10.5559/di.21.3.09>
- Bilić, Bojan. 2016. "Europeanisation, LGBT Activism, and Non-Heteronormativity in the Post-Yugoslav Space. An Introduction". U *LGBT Activism and Europeanisation in the Post-Yugoslav Space. On the Rainbow Way to Europe*. Bojan Bilić, ur. London: Palgrave Macmillan, 1–23. https://doi.org/10.1057/978-1-137-57261-5_1
- Boyce, Paul i Rohit K. Dasgupta. 2017. "Utopia or Elsewhere. Queer Modernities in Small Town West Bengal". U *Urban Utopias. Excess and Expulsion in Neoliberal South Asia*. Tereza Kuldova i Mathew A. Varghese, ur. Cham: Palgrave Macmillan, 209–226. https://doi.org/10.1007/978-3-319-47623-Q_11
- Boyer, Dominic i George E. Marcus. 2020. "Introduction". U *Collaborative Anthropology Today. A Collection of Exceptions*. Dominic Boyer i George E. Marcus, ur. Ithaca, London: Cornell University Press, 1–22. <https://doi.org/10.7591/cornell/9781501753343.003.0001>
- Brown-Saracino, Japonica. 2014. "From Methodological Stumbles to Substantive Insights. Gaining Ethnographic Access in Queer Communities". *Qualitative Sociology* 37/1: 43–68. <https://doi.org/10.1007/s11133-013-9271-7>
- Bryant, Rebecca i Daniel M. Knight. 2019. *The Anthropology of the Future*. Cambridge etc.: Cambridge University Press.
- Butterfield, Nicole. 2016a. "Discontents of Professionalisation. Sexual Politics and Activism in Croatia in the Context of EU Accession". U *LGBT Activism and Europeanisation in the Post-Yugoslav Space. On the Rainbow Way to Europe*. Bojan Bilić, ur. London: Palgrave Macmillan, 23–58. https://doi.org/10.1057/978-1-137-57261-5_2
- Butterfield, Nicole. 2016b. "Professionalization in Sexual Politics and Activism in Croatia in the 2000s". *Southeastern Europe* 40/1: 54–80. <https://doi.org/10.1163/18763332-03903015>
- Cooper, Davina. 2014. *Everyday Utopias. The Conceptual Life of Promising Spaces*. Durham, London: Duke University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1220qrp>
- Davé, Naisargi. 2012. *Activism in India. A Story in the Anthropology of Ethics*. Durham, London: Duke University Press.
- Dergić, Vanja. 2024. "Transforming Anger into Resilience. The Zagreb Pride LGBTIQ NGO and Stigmatized Youth in Croatia". *Children and Youth Services Review* 160/1: 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2024.107607>
- Đurin, Sanja. 2018. "Queer aktivizam i transformacija grada. Kako se LGBTIQ zajednica bori za svoje prostore u gradu Zagrebu". *Narodna umjetnost* 55/2: 75–103. <https://doi.org/10.15176/vol55no204>
- Đurin, Sanja, Renata Jambrešić Kirin i Tea Škokić. 2019. "Od antropologije žene do rodne ideologije". *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 67/2: 231–245. <https://doi.org/10.2298/GEI1902231D>
- Emerson, Robret M., Rachel I. Fretz i Linda L. Shaw. 2011. *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago, London: The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226206868.001.0001>
- Fish, Julie, Andrew King i Katryn Almack. 2018. "Queering Activism through the Lens of the Sociology of Everyday Life". *The Sociological Review* 66/6: 1–15. <https://doi.org/10.1177/0038026118758576>
- Goldstein, Piotr. 2017. "Post-Yugoslav Everyday Activism(s). A Different Form of Activist Citizenship?". *Europe-Asia Studies* 69/9: 1455–1472. <https://doi.org/10.1080/09668136.2017.1385728>

- Graff, Agnieszka i Elżbieta Korolczuk. 2022. *Anti-Gender Politics in the Populist Movement*. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003133520>
- Gulin Zrnić, Valentina i Saša Poljak Istenić. 2022. "Etnologija i kulturna antropologija budućnosti. Koncepti za istraživanja nečega što još ne postoji". *Narodna umjetnost* 59/1: 137–162. <https://doi.org/10.15176/vol59no109>
- Heywood, Paolo. 2022. *After Difference. Queer Activism in Italy and Anthropological Theory*. New York, Oxford: Berhahn. <https://doi.org/10.1515/9781785337871>
- Hodžić, Amir i Aleksandar Štulhofer. 2017. "Embryo, Teddy bear-centaur and the Constitution. Mobilizations against 'Gender Ideology' and Sexual Permissiveness in Croatia". U *Anti-Gender Campaigns in Europe. Mobilizing against Equality*. Roman Kuhar i David Paternotte, ur. London, New York: Rowman & Littlefield, 59–79. <https://doi.org/10.5040/9798881809683.ch-004>
- Johnson, Jeffrey C. i Daniel J. Hruschka. 2015. "Research Design and Research Strategies". U *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Russell Bernard i Clarence C. Gravlee, ur. Lanham etc.: Rowman & Littlefield, 97–131.
- Levitas, Ruth. 2013. *Utopia as Method. The Imaginary Reconstitution of Society*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
- LORI. [n. d.] "LGBTIQ+ organizacije i inicijative u Hrvatskoj". Dostupno na: <https://lori.hr/lgbti-organizacije-i-inicijative-u-hrvatskoj/> (pristup 15. 6. 2024.).
- Low, Setha i Sally Engle Merry. 2010. "Engaged Anthropology. Diversity and Dilemmas. An Introduction to Supplement 2". *Current Anthropology* 51/S2: S203–S226. <https://doi.org/10.1086/653837>
- Meiu, George. 2020. "Underlayers of Citizenship. Queer Objects, Intimate Exposures, and the Rescue Rush in Kenya". *Cultural Anthropology* 35/4: 575–601. <https://doi.org/10.14506/ca35.4.04>
- Muñoz, Jose Esteban. 2019. *Cruising Utopia, The Then and There of Queer Futurity*. New York: New York University Press.
- Paternotte, David. 2016. "The NGOization of LGBT Activism. ILGA-Europe and the Treaty of Amsterdam". *Social Movements Studies* 15/4: 388–402. <https://doi.org/10.1080/14742837.2015.1077111>
- Patton, Michael Quinn. 2014. *Qualitative Research & Evaluation Methods. Integrating Theory and Practice*. Los Angeles etc.: Sage.
- Puar, Jasbir K. 2005. "Queer Times, Queer Assemblages". *Social Text* 23/3-4: 121–140. https://doi.org/10.1215/01642472-23-3-4_84-85-121
- Renkin, Hadley Z. 2009. "Homophobia and Queer Belonging in Hungary". *Focaal. European Journal of Anthropology* 53: 20–37. <https://doi.org/10.3167/fcl.2009.530102>
- Rodríguez, Juana María. 2011. "Queer Sociality and Other Sexual Fantasies". *GLQ. A Journal of Lesbian and Gay Studies* 17/2-3: 331–348. <https://doi.org/10.1215/10642684-1163427>
- Salazar, Juan Francisco i Sarah Pink. 2017. "Anthropology and Futures. Setting the Agenda". U *Anthropologies and Futures. Researching Emerging and Uncertain Worlds*. Juan Francisco Salazar, Sarah Pink, Andrew Irving i Johannes Sjöberg, ur. London etc.: Bloomsbury, 3–23.
- Scharenberg, Antje. 2023. "Contested Knowledges. Negotiating the Epistemic Politics of Engaged Activist Ethnography". *Ethnography* 0/0: 1–21. <https://doi.org/10.1177/14661381231169167>
- Scheidler, Travis R, Katherine R. Haus, Tanner A. Mobley i Kriste P. Mark. 2023. "LGBTQ+ Grassroot Activism. An Opportunity for Resilience". *Journal of Homosexuality* 70/9: 1675–1700. <https://doi.org/10.1080/00918369.2022.2040928>
- Schensul, Stephen L., Jean J. Schensul, Merrill Singer i Margaret Weeks. 2015. "Participatory Methods and Community-Based Collaborations". U *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Russell Bernard i Clarence. C. Gravlee, ur. Lanham etc.: Rowman & Littlefield, 185–212.

- Sedgwick, Eve Kosofsky. 1990. *Epistemology of the Closet*. Berkeley etc.: University of California Press.
- Stubbs, Paul. 2012. "Networks, Organisations, Movements. Narratives and Shapes of Three Waves of Activism in Croatia". *Polemos* 15/30: 11–32.
- Taylor, Jodie. 2011. "The Intimate Insider: Negotiating the Ethics of Friendship When Doing Insider Research". *Qualitative Research* 11/1: 3–22. <https://doi.org/10.1177/1468794110384447>
- Vučković-Juroš, Tanja. 2015. "Socijalna isključenost seksualnih manjina u Hrvatskoj". *Revija za socijalnu politiku* 22/2: 195–217. <https://doi.org/10.3935/rsp.v22i2.1255>
- Vučković Juroš, Tanja, Ivana Dobrotić i Sunčica Flego. 2020. "The Rise of the Anti-Gender Movement in Croatia and the 2013 Marriage Referendum". *Europe-Asia Studies* 72/9: 1523–1553. <https://doi.org/10.1080/09668136.2020.1820956>
- Weiss, Margot. 2011. "The Epistemology of Ethnography: Method in Queer Anthropology". *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 17/4: 649–664. <https://doi.org/10.1215/10642684-1302451>
- Weiss, Margot. 2021. "The Interlocutor Slot. Citing, Crediting, Cotheorizing, and the Problem of Ethnographic Expertise". *American Anthropologist* 123/4: 948–953. <https://doi.org/10.1111/aman.13639>
- Willow, Anna J. i Kelly A. Yotebieng. 2020. "Introduction. Doing Good Anthropology". U *Anthropology and Activism. New Contexts, New Conversations*. Anna. J. Willow i Kelly. A. Yotebieng, ur. London, New York: Routledge, 1–18. <https://doi.org/10.4324/9781003028598-101>
- Yates, Luke, Antje Daniel, Eva Gerharz i Shelley Feldman. 2024. "Introduction to the Special Issue. Foregrounding Social Movement Futures. Collective Action, imagination, and Methodology". *Social Movements Studies* 23/4: 429–445. <https://doi.org/10.1080/14742837.2024.2343683>

LGBTIQ+ ACTIVISM AND THE CREATION OF FUTURES IN ZAGREB

Futures are understood through experiences and actions in the present, based on past experiences, imaginations, plans, and anticipations (Bryant and Knight 2019; Appadurai 2013). They are made through possibilities for actions that direct and shape everyday life in the present. Futures are created as agency that orients and shapes present everyday life. This article analyzes LGBTIQ+ agency in the context of future making in the city of Zagreb through professional and everyday activism (Fish et al. 2018). Research on LGBTIQ+ activism in Croatia and the region shows diversity in the interpretation of activist agency and the experiences of sexual and gender minorities in everyday life (Bilić 2016; Đurin 2018). The methodology of the study consists of engaged ethnographic research and analysis of semi-structured in-depth interviews collected through snowball sampling and community participation. The analysis points to connections between LGBTIQ+ activism and everyday life concerning the processes of future making and relationship building within the community. LGBTIQ+ activism demonstrates the ways of future making both at the collective and individual levels through the creation of relationships within the community. Professional and everyday activism represents efforts to build a community for the future, that is, to create a community as an act of *future making* (Gulin Zrnić and Poljak Istenić 2022).

Keywords: LGBTIQ+ activism, future making, engaged ethnography, everyday activism, professional activism